

Отворете
ги прозорците

Отстапувања во детскиот развој

Прирачник со насоки за родители

ОТСТАПУВАЊА ВО ДЕТСКИОТ РАЗВОЈ

Прирачник со насока за родители

Скопје, мај 2020 година

Издавач:

Здружение за асистивна технологија „Отворете ги прозорците“

Автори:

Радмила Стојковска-Алексова
Марија Велиновска-Велковска
Драгана Дојчиновска
Марија Цакиќ
Ана Дончевска-Пенчев

Графички дизајн и печатење:

Борографика - Скопје

Тираж: 320 примероци

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека “Св. Климент Охридски”, Скопје

159.922.76(035)

ОТСТАПУВАЊА во детскиот развој : прирачник со насока за родители /
[автори Радмила Стојковска Алексова ... и др.]. - Скопје : Отворете ги
прозорците, 2020. - 55 стр. : илустр. ; 23 см

Други автори: Марија Велиновска Велковска, Драгана Дојчиновска, Марија
Цакиќ, Ана Дончевска Пенчев

ISBN 978-608-4602-14-9

1. Стојковска Алексова, Радмила [автор] 2. Велиновска Велковска, Марија
[автор] 3. Дојчиновска, Драгана [автор] 4. Цакиќ, Марија [автор] 5.
Дончевска Пенчев, Ана [автор]

а) Деца -- Отстапувања во развојот -- Прирачници

COBISS.MK-ID 51258373

„Оваа публикација е подготвена со финансиска поддршка на Владата на Република Северна Македонија. Содржината на оваа публикација е единствена одговорност на Здружението за асистивна технологија **Отворете ги прозорците** Скопје и на никој начин не може да се смета дека ги претставува ставовите на Владата на Република Северна Македонија“.

Отворете
ги прозорците

ОТСТАПУВАЊА ВО ДЕТСКИОТ РАЗВОЈ

Прирачник со насока за родители

Скопје, мај 2020 година

СОДРЖИНА

ВОВЕД	7
1. НАСОКИ ЗА ПРЕПОЗНАВАЊЕ НА ОТСТАПУВАЊАТА ВО ДЕТСКИОТ РАЗВОЈ	9
1.1 Рани знаци кои посочуваат дека постои некакво отстапување во развојот	9
2. ВИДОВИ ПОПРЕЧЕНОСТ И НАСОКИ ЗА НИВНО ПРЕПОЗНАВАЊЕ	17
2.1 Деца со интелектуална попреченост	18
2.2 Деца со телесна попреченост	20
2.3 Деца со оштетен вид	22
2.4 Деца со оштетен слух	23
2.5 Дете со аутистичен спектар на нарушување	25
3. РАЗВОЈ НА ГОВОР И ОТСТАПКИ, НАСОКИ КОГА ДА СЕ ПОБАРА ЛОГОПЕДСКА ПОМОШ	29
3.1 Фази на развој на говорот	30
3.2 Продукција на говор кај деца од 3-4 години	34
3.3 Продукција на говор кај деца од 4- 5 години	36
3.4 Продукција на говор кај деца од 5- 6 години	37
4. ВЛИЈАНИЕТО НА ТЕХНОЛОГИЈАТА ВРЗ ПОТТИКНУВАЊЕТО НА РАЗВОЈОТ КАЈ ДЕЦАТА СО ПОПРЕЧЕНОСТ	41
4.1 Значењето на технологијата како алатка	41
4.2 Влијанието на асистивната технологија во процесот на учење и поттикнување на развојот	43
4.3 Категории на асистивна технологија	43
5. КАКО ДА СТИГНЕТЕ ДО СТРУЧНА ПОМОШ	49

ВОБЕД

Почитувани родители,

Долгогодишната работа во нашата сервисна служба, несомнено ни го потврди фактот дека родителот е главен и многу често одлучувачки фактор за развојот и иднината на своето дете. Соочен со бројни предизвици кои пред него ги претставува средината, образованието и целиот живот контекст, родителот има потреба од поддршка која не е многу застапена во нашата средина. Оттаму решивме да понудиме нешто кое ќе може да даде одговор на дел од прашањата кои пред себе си ги поставувате како родители.

Овој прирачник има за цел да Ве запознае со раните знаци на отстапување кои може да се забележат во детскиот развој, за да би можеле навреме да побарате стручна поддршка. Целта е да се превенира потешкотија или пак навремено да се започне со третман во ситуациите каде тоа е потребно. Во самиот текст наведени се и институциите и сервисните служби за поддршка, како и значењето на технологијата и нејзината моќ за компензација на одредени функции.

Овој прирачник е изработен со поддршка од Владата на Р. Северна Македонија, во рамки на проектот „Квалитетни услуги за квалитетна инклузија“ реализиран од Здружението за асистивна технологија Отворете ги прозорците.

Се надеваме дека на овие страници ќе може да најдете одговори и насоки со кои ќе го поддржите развојот на Вашето дете.

Со почит,
Тимот на Отворете ги прозорците

1.

НАСОКИ
ЗА ПРЕПОЗНАВАЊЕ
НА ОТСТАПУВАЊАТА
ВО ДЕТСКИОТ РАЗВОЈ
ОТСТАПУВАЊЕ ВО РАЗВОЈОТ

1.1. РАНИ ЗНАЦИ КОИ ПОСОЧУВААТ ДЕКА ПОСТОИ НЕКАКВО ОТСТАПУВАЊЕ ВО РАЗВОЈОТ

Секое дете има свој индивидуален ритам на развој и е единка сама за себе. Секое дете поминува низ истите периоди во развојот. Познавањето и следењето на развојот на детето е од исклучително значење за секое стручно лице кое работи со деца, а особено за родителите. Со познавањето на фазите во развојот на детето можат да се воочат отстапувања во нормалниот развој и да се делува превентивно или тераписки на способностите на детето односно директно позитивно да се влијае на неговиот развој.

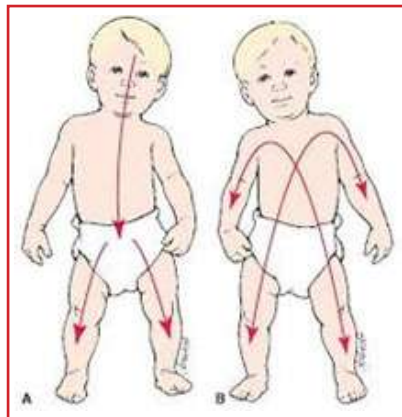
Треба да се земе предвид дека кај децата постојат:

- ▶ Индивидуални разлики во развојот на секоја функција (на пр. во развојот на моториката);
- ▶ Индивидуални разлики во рамки на развојот (на пр. кај некои деца побрзо се развива моторика, а кај други говор);
- ▶ Постојат нормални разлики измеѓу момчињата и девојчињата;
- ▶ Нормални разлики меѓу децата кои растат во различни социјално-културни средини.

За да се утврди правилниот развој потребно е да се познаваат општите законитости или карактеристики во психофизичкиот развој како што се:

Слика 1. Интерминентност во развој

Слика 2. А. Цефалокаудална насока на развој
Б. Проксимодистална насока на развој

- ▶ Интерминентност во развојот што значи една форма на однесување се јавува еднаш или двапати а потоа се губи, за да повторно се појави после повеќе денови или недели и потоа повторно се губи. Притоа интервалите измеѓу јавувањата се повеќе се намалуваат и најпосле се губат а одредената форма на однесување се усвојува (на пр. детето ја држи главата исправено готово од самото раѓање, се додека таа способност не ја развие во четвртиот месец).
- ▶ Алтернативност во развојот односно наизменичност во развојот на поедини функции. Во еден развоен период интензивно се развива една функција, а другите стагнираат. Кај некои деца локомоцијата се развива побрзо од развојот на говорот, додека кај друго дете може да биде обратно.
- ▶ Константност во развојниот ред. Децата од иста возраст можат да бидат на различни нивоа од психофизичкиот развој, но во развојниот ред кој го поминале немало никакви разлики. Константниот, непроменлив редослед се забележува во развојот на многу функции но, првенствено на оние кои се резултат на делувањето на факторот на созревање. Оваа тенденција се забележува на сите возрасти. Детето најпрво воочува две нешта а дури покасно она што кај нив е слично.

- ▶ Цефалокаудална насока е законитоста во развојот која значи дека развојот оди од главата спрема нозете. Оваа законитост се однесува на телесниот, моторниот и сензорниот развој на детето. Со оваа законитост се објаснува во пренаталниот период, најбрзото растење на главата во однос на другите делови на телото, посебно во однос на нозете. Детето најпрво ја подига главата, потоа главата и рамената, покасно усвојува седење, па стојење и на крај проодува. Освен тоа, детето прво ги контролира рацете, учи да фаќа, а покасно усвојува контрола на нозете, односно учи да оди.
- ▶ Развојот на аудитивната чувствителност на детето се развива по истата цефалокаудална насока. Детето е најпрво чувствително на допир и болка во орално-назална (усно-носна) област, а потоа таа чувствителност се шири кон трупот и нозете. Оваа законитост важи во првите две години од животот.
- ▶ Проксимодистална насока на развојот се однесува на моторниот и сензорниот развој на детето кој тече од средината на телото кон екстремитетите. Развојот на движењата на рацете кај детето, најпрво започнува од движења во рамените зглоби и постепено оди кон движењата на рачните зглобови.
- ▶ Моторниот развој тече од подеднаква билатерална контрола кон подобра унилатерална контрола. Оваа законитост во моторниот развој значи дека моторните функции најпрво се симетрични (поднакво развиени функции на левата и десната половина од телото) а, подоцна во покасните години кај детето се воочува дека едната страна на телото е поупотреблива од другата (на пр. повешта употреба на десна рака). Оваа законитост се однесува и на употребата на нозете, слухот и видот.
- ▶ Следната законитост во моторниот развој е тенденцијата на елиминирање на претерано ангажирање на мускулите. Малото дете за да дофати играчка ја користи енергијата на целото тело, додека дете на постара возраст користи помал број на потребни движења.
- ▶ Развојот тече од масовни или општи движења кон специфични или диференцирани движења (кај новороденчето првите реакции се масовни а покасно како резултат на диференцијацијата се јавуваат специфични рефлексии).

Кај децата со отстапувања во развојот, забележуваме и специфични карактеристики на развојот, познати на стручните лица кои ја работат оваа проблематика.

Показателите на отстапувања во развојот ни дават една ориентациона рамка на најчестите и најважните знаци за евентуално отстапување во една или повеќе функции за одредена возраст кај поедино дете.

Истите се формулирани врз основа на повеќегодишното искуство на наши стручни лица во следењето на развојот и работата со деца со развојни отстапувања. Но исто така и врз основа на користената стручна литература од оваа проблематика.

1.2 ПОКАЗАТЕЛИ ЗА МОЖНИ ОТСТАПУВАЊА ВО РАЗВОЈ

Во првите 6 месеци показатели на предупредување за отстапување во развојот можат да бидат:

МОТОРНИ:

- главата е постојано на истата страна,
- стереотипни движења,
- шаки затворени со палец вовлечен внатре,
- не подига глава од подлога односно лежи прилепена за подлогата,
- при повлекување за раце силно ја зафрла главата кон назад,
- хипер или хипотонус: екстремитетите се силно свиткани или силни испружени.

СЕНЗОРНИ НАРУШУВАЊА:

- недостасува реакција на светлина, фиксација (задржување) на поглед или следење,
- недостасува моторна аудитивна реакција.

ВО КОМУНИКАЦИЈА:

- нема огласување или гугање,
- не се смее и не препознава блиски лица.

ДО 12 МЕСЕЦИ ПОКАЗАТЕЛИ ЗА ПРЕДУПРЕДУВАЊЕ СЕ:

- не подига глава и рамена од подлога,
- не се врти и не се тркала до стомак,
- нема координација: рака-предмет-рака, рака-нога, рака-нога-уста,
- не седи,
- не се подига на подлактици,
- не се одбива од подлога со нозете или нозете се вкрстуваат,
- екстремитетите се силно испружени или силно свиткани и припиени до телото,
- придржувано за раце не се исправа,
- не ја врти главата спрема изворот на звук, не воспоставува контакт со очи, не реагира на име,
- ретко и оскудно се огласува, не произведува низа од неколку слогови.

ДО 18 МЕСЕЦИ ПОКАЗАТЕЛИ ЗА ПРЕДУПРЕДУВАЊЕ:

- нема интерес само да земе да јаде со помош на прсти: леб, бисквита итн,
- нема први чекори,
- нема прецизен фат со свиткан палец и показалец,
- не се препознава во огледало,
- не ја свртува главата кон лицето кое го повикува,
- не комуницира со покажување,
- не гледа во насока во која му се покажува со прст,
- не реагира на наредба или кратко барање,
- не вокализира со околината, престанало да брбори или не ни почнало,
- нема интерес за социјални игри во семејството: тапшин-тапшин, криенка, итн,
- без причина се вознемирува и вришти, се движи во иста насока и испушта чудни звуци.

ДО 24 МЕСЕЦИ ПОКАЗАТЕЛИ ЗА ПРЕДУПРЕДУВАЊЕ:

- нема интерес само да учествува во хранење со цврста храна,
- сеуште не оди или оди нестабилно,
- се плаши да се движи и нема интерес да го истражува просторот,
- има потреба да биде постојно во прегратка на родител или се вознемирува на телесен контакт,

- детето не развило способност за насочено внимание,
- не разбира или недоволно разбира едноставни барања, има периоди на отсутност, погледот не го насочува кон лицето кое му се обраќа,
- нема зборови или зборува сам на себе,
- не развило симболична игра,
- детето е склоно кон стереотипни активности,
- детето е често во својот свет,
- говорот на детето е неразбирлив (жаргон) и нема комуникациска функција.

ПОКАЗАТЕЛИ ЗА ПРЕДУПРЕДУВАЊЕ НА 3 ГОДИНИ

- не учествува активно во јадење и облекување,
- нестабилно се движи, се плаши да качува, не може да скока,
- постојано е во движење, моторно невешто, се сопнува и често паѓа,
- не може да црта само силно шара по подлогата,
- нема интерес или има многу краток интерес за сликовници кои само невешто ги листа,
- не именува или неточно именува по слика, изведува погрешна активност со понудениот предмет,
- не учествува во игри со врсниците, прифаќа само познато лице или поголемо дете,
- игра по свое односно не прифаќа правила во игра,
- безпричински стравови, отсуство на страв од реална опасност,
- потенцирани знаци на изолација,
- немотивирана агресивност спрема себе и другите.

ПОКАЗАТЕЛИ ЗА ПРЕДУПРЕДУВАЊЕ НА 4 ГОДИНИ

- не може само да јаде со лажица или да пие од чаша, не може само да се соблекува и облекува,
- не се качува по скали или се плаши да се качува и бара помош, оди нестабилно или има невообичаени начини на одење (на прсти, одење со потскокнување) итн.
- не учествува во игри со топка, ја испушта од раце, не може да шутне или невешто шутира,
- не може да прецрта, нагло чкрта, фрла, кине,
- не разбира основни поими,

- говорот не е разбирлив или не е функционален,
- не препознава емоции,
- не учествува (се плаши, се крие, се вознемирува) во пеење песнички или прераскажување на секојдневни доживувања,
- не ужива во игра со други деца (не е заинтересирано или не ги следи децата во играта).

ПОКАЗАТЕЛИ ЗА ПРЕДУПРЕДУВАЊЕ НА 5 И 6 ГОДИНИ

- отсутна координација и латерализација на движења,
- отсутно прецизно држење на молив и прецртување на форми,
 - нема самостојност во тоалет и нема воспоставено контрола на свинктери,
 - не разбира посложени вербални барања или погрешно ги извршува,
 - комуницира со: аграматична структура на реченица, има сиромашен речник, има голем број на гласовни отстапувања, не поставува прашање, на поставено прашање одговара со истото прашање или дава погрешен одговор со збор или два недоволно јасни,
 - не учествува во игри со правила или игри по улоги, нема фантазија во сопствената игра,
 - не препознава основни броеви и не пребројува, не препознава неколку основни букви,
 - не сваќа сличности од било која природ.

2.

ВИДОВИ ПОПРЕЧЕНОСТ
И НАСОКИ ЗА НИВНО
ПРЕПОЗНАВАЊЕ

Попреченоста претставува дел од човековата состојба која не е само здравствен проблем, таа претставува комплексен феномен. Сите можат да бидат привремено или трајно попречени при извршување на некоја функција или активност во одреден период од животот. Попреченоста не е особина на поединецот, туку сложен збир на услови, од кои многу се создадени од општествената средина. Оттука, решавањето на проблемот бара општествена акција, а тоа значи колективна одговорност на општеството во целина да направи модификации на средината што се потребни за целосно учество на лицата со попреченост во сите сфери на општествениот живот. Средината може да го олесни или отежни секојдневното функционирање на децата. Пристапна средина во која нема бариери овозможува децата непречено да се движат и да ги извршуваат своите потреби, додека пак средина која изобилува со бариери уште повеќе ја потенцира попреченоста.

Да се има дете со интелектуална попреченост за родителите не мора да значи „темна судбина“. Успешен родител на дете со интелектуална попреченост е оној кој поседува способност за соочување и за прилагодување на безброј нови состојби. Чувството на целосна одговорност секојдневно да се одговори на овие потреби може да води кон стресни ситуации. Често пати и високиот степен на заштита од страна на родителите може да доведе до несвесноодложување на процесот на учење и рехабилитација. Исто така и неприфаќањето на состојбата на попреченоста кај детето или пак нереалните очекувања кај родителот можат на некој начин да предизвикаат ограничувања во навремено стекнување на соодветни способности и вештини кои детето може да ги развива.

Ниту еден родител во моментите кога дознава дека има дете со попреченост не е подготвен за предизвикот кој го очекува, ниту пак има доволно информации како и каде понатаму, меѓутоа од круцијално значење е рано воочување и детектирање на симптомите. На тој начин со рано забележување и навремено

барање стручна помош ќе се подобрат одредени сегменти од развојот и ќе му се овозможи на детето да стекне одредени социјални вештини и самостојност.

Детето со попреченост ги има сите карактеристики на дете како човечко битие, попреченоста не смее да бие причина за било каков вид на дискриминација. Неопходно е да се пронајдат соодветни патеки и насоки со цел да се задоволат потребите на тоа дете. Потребно е да се направи функционална процена на телесниот и интелектуалниот статус на детето со цел да се откријат преостанатите способности и успешно да се вклучи во воспитно-образовниот систем и социјалниот живот.

2.1 ДЕЦА СО ИНТЕЛЕКТУАЛНА ПОПРЕЧЕНОСТ

Децата со интелектуална попреченост се карактеризираат со значителен подпросечен резултат добиен на тестовите за интелигенција, со ограничувања во изведување на активностите од секојдневниот живот, како што се комуникација, грижа за себе, осамостојување во склоп на различни социјални ситуации и во стекнување на образованието. Интелектуалната попреченост (претходно позната како ментална ретардација) е најчеста потешкотија во развојот.

Интелектуална попреченост е класифицирана во четири категории:

- Лесна - IQ (50-69)
- Тешка - IQ (20-34)
- Умерена - IQ (35-49)
- Длабока - IQ под 20

НАСОКИ ЗА НИВНО ПРЕПОЗНАВАЊЕ

Децата со интелектуална попреченост од најрана возраст покажуваат воочлива интелектуална и физичка инфериорност, незрелост и несево можност да одговорат на поставените барања. Евидентни се разни телесни деформации особено деформации на главата и забите. Со потешкотија го владеат говорот и јазикот, а речениците им се оскудни. Овие деца подоцна проодуваат, моторната координација им е слаба, а движењата тремави. Сите ментални функции кај овие деца, а особено сознајните функции и способноста за учење се значително намалени. Нивното неадекватно моторно однесување е една од причините за тешкотиите кои треба да ги совладуваат при учење на основните навики за самопослужување и останати практични вештини. Особено кај овие деца се забележува потешкотија и оскудност во фините, диференцирани движења на рацете. Тие имаат лошо организирана моторика, недограден тонус, дискоординираност на движења, нарушена перцепција и нејасна и лажна слика за себе и за светот. Дете со интелектуална попреченост имаат тешкотија да го разберат и интерпретираат сето она што го гледаат на слика и ги забележуваат само оние објекти што им се покажувани. Тоа дете кажува само конкретни работи, оние кои ги има видено и му се познати. Тешко се ориентираат во простор и време. Можат да оперираат само со блиско минато. Проблеми им се јавуваат и со врменски операции кои се дел од секојдневниот живот, како што се истовременост, наизменичност, вклопеност, траење, редослед и сл. Бавно и тешко усвојуваат работни навики со што при нивно стекување потребни им се долги и чести повторувања. За да можат полесно да усвојат одредена содржина потребно е и сликовито покажување на содржината.

Децата со интелектуална попреченост:

- ▶ Тешко помнат (потребно е повторување)
- ▶ Мислењето е конкретно (не го разбираат значењето на апстрактни поими или поими кои во моментот на зборување не можат да ги видат, случнат или допрат)
- ▶ Тешко усвојуваат просторни односи (лево, десно, горе, долу, блиску, далеку)
- ▶ Тешкотии манифестираат и во совладување на основни математички операции

2.2 ДЕЦА СО ТЕЛЕСНА ПОПРЕЧЕНОСТ

Телесна попреченост е состојба на намалување или губење на функционалната способност на еден или повеќе делови од телото со што значително се намалува способноста на детето во задоволување на основните животни потреби. Телесната попреченост може да биде тешка, потешка и најтешка. Најчеста форма на телесна попреченост која се среќава кај нас е церебралната парализа. Тоа е постојана физичка сосотојба која влијае на движењата кај децата. Постојат четири главни типови на церебрална парализа (спастична, атетоидна, атаксична и мешана) и секоја од нив на свој начин влијае на моториката и движењето.

НАСОКИ ЗА НИВНО ПРЕПОЗНАВАЊЕ

Развојот на моториката оди паралелно со когнитивниот, интелектуалниот, емоционалниот и социјалниот развој. Кај овие деца се забележуваат потешкотии во сите области од развојот. Тоа го доведува да прима редуцирани искуства, особено активности кои се извршуваат со рацете и активности кои се насочени кон сетилата, како и намалена комуникација во средината. На тој начин целокупниот развој е успорен.

Кај деца со церебрална парализа се одложени во исполнувањето фазите на развој, како што се учење да се превртуваат, да седат, да ползат или да одат. Церебралната парализа, освен онаа која е во полесна форма, може да се забележи во периодот од 12тиот до 18тиот месец од развојот. Движењата може да

бидат непредвидливи, мускулите може да бидат вкочанети или слаби, а во некои случаи се јавуваат несигурни движења или тремор (тресење). Може да се јави во блага форма како потешкотија во движењето на едната рака или пак во потешка форма која води до целосна одземеност на движењата. Децата со церебрална парализа може да имаат епилептични напади и други потешкотии кои влијаат на нивниот говор, вид, слух или пак на нивниот интелектуален развој. Затоа постојат разлики и во однос на интелектуалните способности. Бидејќи кај дел од децата со церебрална парализа, се зафатени мускулите на усната, може да се јават потешкотии во развој на говорот. Говорот кој е тешко разбирлив, лигавењето и потешкотиите во движењата кај овие деца, може да одаваат погрешна слика и да се смета дека детето има и интелектуална попреченост. Некои деца имаат потешкотии во цвакањето и голтање на храната и течности поради зафатеност на мускулите кои го регулираат отварање и затварање на усните, како и движење на јазикот. Губење на чувството за допир може да се појави кај некои деца со церебрална парализа при изведување моторни задачи во кои учествуваат и грубата и фината моторика. Се зависи од степенот на вклученост на рацете и нозете во активноста. Ова е поврзано со недостатокот на свесност за сопственото тело. Некои од децата со церебрална парализа може да имаат потешкотии во видот. Најчесто кај децата се јавува страбизам. Кај некои од децата може да се јави и оштетување на слухот. Потешкотиите со кои се соочуваат овие деца во учењето може да вклучуваат: краткотрајно внимание - некои деца со церебрална парализа може лесно да се пренасочуваат од една на друга активност, односно да не можат да го задржат вниманието кое една активност во подолг временски период. Имаат потешкотии во разбирањето и претставувањето на своите мисли и потреба од поддршка во следењето на инструкции, формирање реченици, обезбедување специфични информации или пак раскажување приказни. Доколку детето има некоја од наведените потешкотии, тоа ќе има влијание врз процесот на учење. Во такви ситуации важно е да се има реални очекувања од тоа што тие умеат да постигнат.

2.3 ДЕЦА СО ОШТЕТЕН ВИД

Визуелното оштетување претставува комплексен проблем. Детското слепило се случува во почетокот на животот на детето. Децата со оштетен вид, пред се се деца како и сите други деца. Тие имаат изразени специфични потреби за заштита. Поради оштетувањето на видот, овие деца се пасивни, помалку подвижни, искажуваат незаинтересираност и не се во можност визуелно да го следат однесувањето на луѓето во средината. Детето со вродено слепило е лишено од сите чувства и доживувања преку кои го набљудува и осознава светот околу себе. Слепото дете чувствата ги стекнува по пат на сетило за слух (аудитивна слика), сетило за допир, по пат на движења, и ги поврзува по временски ред (што било прво, второ, а што следело потоа). Сетилото за слух и допир се токму очите со кои слепото дете го осознава и гледа светот.

НАСОКИ ЗА НИВНО ПРЕПОЗНАВАЊЕ

Една од основните карактеристики кај децата со оштетен вид е несигурното и отежнато одење кое е последица од непознавање на просторот. Децата со визуелно оштетување најчесто можеме да ги препознаеме по тоа што кај нив можеме да забележиме постојано триење на очите и имаат екстремна чувствителност на светлина. Кога им се задаваат одредени задачи се соочуваат со потешкотија да се фокусираат на истата. Кај некои може да се забележи и хронично црвенило на окото, а зеницата наместо црна е бела. Потешкотиите во развојот на видот значително ја отежнува визуелната комуникација кај овие деца. Но, слепилото

не ја намалува способноста на интелектуалниот развој. Нема голема разлика во интелигенција помеѓу слепо дете во однос на дете што нема оштетување на видот, ако им се овозможат еднакви услови за развој и образование. Говорот кај слепото дете подоцна се развива. Слабовидните деца поспоро ги извршуваат визуелните задачи, се соочуват со помала издржливост и прецизност, дури и со помагало. Овие деца многу брзо се замараат кога читаат, кога напрегнато гледаат, тие внимателно одат, тешко ја проценуваат локацијата на предметот. На училиште не можат точно да препишат од таблата па затоа и често ги тријат очите, замижуваат и не разликуваат бои. Кај децата со оштетен вид во инклузивните училишта не се забележува заостанување во интелектуалниот развој, всушност тие ги совладуваат предвидените содржини од наставниот план и програма. Во нивната едукација се применуваат посебни методи, специјални принципи и специјални технолошки помагала. За едукација се користат електронски лупи, ортопедски лупи, телескопски очила, компјутерски софтвери, како и специјални машини за пишување. Користат црни букви на жолта подолга, а буквите се вовлечени до одреден степен. Слепи деца се школуваат по редовен наставен план и програма, но за стекнување на своето знаење користат Браево писмо и Браева машина.

2.4 ДЕЦА СО ОШТЕТЕН СЛУХ

Оштететување на слухот е поделено во две главни категории според степенот на оштетувањето:

Наглувост се јавува кога оштетувањето на слухот на подоброто уво е од 25db до 80db, каде што потполно или делумно е развиен вербалниот говор. Оваа категорија е поделена на неколку подгрупи според степенот на оштетувањето, времето кога настанало оштетувањето и степенот на говорната развиеност.

Тешко оштетување на слухот од 60db до 80db е оштетување на слухот кое настанало пред да го развијат говорот.

За глуви деца се сметаат оние кај кои оштетувањето на слухот е поголемо од 80db.

НАСОКИ ЗА НИВНО ПРЕПОЗНАВАЊЕ

Глувото бебе се раѓа со исти психички потенцијали и потреби како останатите кои слушаат, но од тој момент неговото искуство станува поинакво. Кај дете со оштетен слух можеме да забележиме одредени карактеристики: не може да го слушне мајчиниот глас, мајчиното смеење, пеење и говорот на мајката. Глувото дете има поинакво плачење за разлика од дете кое слуша. Кога мајката ќе го земе глувото дете во прегратка тоа не се смирува поради гласот на мајката туку затоа што детето ги чувствува вибрациите на градите од мајката. Овие деца се генерално нервозни, постојано се држат за увото со раката, не се будат на силен шум и не се вртат доколку бидат повикани. Кај овие деца подоцна во развојот може да се забележи несигурно одење како резултат на оштетување на вестибуларниот апарат, престануваат да гукаат, не обрнуваат внимание на било каков извор на звук, си играат со сите играчки без разлика дали произведуваат звук или не. Дете кое има остаток на слух, слуша само одредени група на гласови со висок интензитет. Тие силно тропеат со предметите со кои си играат. Детето реагира на викање но не и на нормален говор кој е со послаб. Глувото дете, тешко и со голем напор би можело да го совлада говорот и да го користи како средство за комуникација. Додека, деца со лесно и средно оштетување на слухот може да развијат говор и јазик во исто време со своите врсници. Говорот ја следи детската игра и го развива мислењето. Бидејќи говорот е неприсатен тогаш и мислите заостануваат и се ограничуваат. На тој начин кај овие деца се забележуваат потешкотии и когнитивните функции (мислење, помнење, внимание). Интелектуалниот про-

цес го нема својот редовен тек на развој, затоа глувото дете може да остане на тоа ниво на развој доколку не се опфати со образование уште од рана возраст. Во однос на емоционалниот развој кај овие деца се забележува емоционална нестабилност, слаба прилагодливост, импулсивност и зголемена интровертност. Наглуво дете по свои вербални, психички, интелектуални и социјални карактеристики се разликува од глувото дете. За овие деца е потребно да се обезбеди : рехабилитација од доктор специјалист кој работи со деца со оштетен слух - сурдолог, амплификатор (слушно апаратче), употреба на јазик со знакови, и соодветно место во училиницата за да може да го чита говорот на наставникот.

2.5 ДЕТЕ СО АУТИСТИЧЕН СПЕКТАР НА НАРУШУВАЊЕ

Аутистичниот спектар на нарушување претставува неуро-развојно нарушување. Се јавува во раното детство и го нарушува нормалниот тек на развојот на детето. Основниот проблем е во интеракција на детето со средината. Првите симптоми кај детето може да се воочат пред третата година. Највоочливи се растројствата во социјализација, вербалната комуникација и однесувањето. Затоа овој период околу 3-та година е најкритичен и клучен за детскиот развој. Аутизмот почесто се јавува кај машките деца. Развојот на овие деца често пати е успорен и секогаш неуедначен. Децата со вакви проблеми се многу често конфузни и се соочуваат со проблем да го разберат светот околу нив. Родителите обично ги забележуваат симптомите во првите две години. Важно е раното откривање и јасни насоки за постапување, односно родителот на дете со аутизам да се упати во здравствена установа која се бави со оваа проблематика.

НАСОКИ ЗА НИВНО ПРЕПОЗНАВАЊЕ

Најчесто кај децата со аутизам, нарушувањата ги забележуваат родителите кога детето треба да започне да оди, да зборува, вештини кои се вообичаени за таа возраст, а кај нивното дете недостасуваат. Но, не смееме да ги изоставиме и симптомите кои се јавуваат пред 24 месец. Најважни се кога детето не се одзива на повик на своето име и задоцнување во моторниот развој. Генерално, симптомите кои се карактеристични за дете со аутизам се: потешкотии со вербалната комуникација, проблем да го користат јазикот или да го разберат. Потешкотии се јавуваат и во невербална комуникација, кога детето треба да употреби гест или друга лицева експресија. Развојот на говорот е успорен или воопшто го нема. Може да се забележи како детето механички повторува зборови. На невообичаен начин овие деца ги користат играчките или другите предмети (ги редат во права линија, ги вртат меѓу прстите). Се соочуваат со тешкотија да се адаптираат на промени во секојдневието или во семејството. Тие имаат непроменлива шема на дневни активности (ритуално однесување). На пример, ритуал на пресоблекување, движење по одредена патека секогаш се реализира на ист начин, со ист ритам на одење или трчање, секогаш седат на исто место во домот, играчките ги поставуваат по одреден редослед, при хранење користат ист прибор и сл. Манифестираат и тешкотии во социјалната интеракција, вклучувајќи ги и луѓето од најблиското опкружување. На тој начин не можат да се прилагодат на барањата на средината. Кај овие деца се забележуваат повторувачки телесни движења (стереотипи), на пример: плескање со рацете, увртување на рацете и зафрлување на главата. Специфично реагираат на звуци, пројавуваат агресивни реакции и имаат проблеми со спиење. Децата со аутистичен спектар на нарушување имаат намален интерес за креативни игри, социјални игри и имаат намален интерес за имитирање на однесување на други луѓе. Тие преферираат осамени игри со омилен предмет или играчка (опсесивен интерес за одреден предмет, лице или активност). Во потешки форми можат да бида склони се на самоповредување, можат да нанесат повреди од типот на гризење рака, удирање на главата. Тие се манифестираат во ситуации на незадоволство или негодување што не може да го изрази на друг начин. Аутизмот може да варира од блага до тешка форма, а индивидуалните прогнози зависат од степенот на ограничувањата кои ги има детето, способностите кои ги има и од терапијата што ја прима.

3.

РАЗВОЈ НА ГОВОР
И ОТСТАПКИ, НАСОКИ
КОГА ДА СЕ ПОБАРА
ЛОГОПЕДСКА ПОМОШ

Говорот претставува вербална експресија и артикулација на гласови додека јазикот претставува систем на испраќање и примање на информации кои истите треба да бидат разбрани во комуникацијата. Говорно-јазичниот развој е сложен процес кој се развива уште од првиот ден од животот на бебето, а плачењето на бебето е првата комуникација со мајката. Во почетокот од својот живот бебето преку плачењето ги искажува своите потреби. Првите три години од животот на детето се најважни затоа што тоа е време на најинтезивен развој на говорот и јазикот. Постојат органски, психолошки и социјални причини за развој на истите. **Органските** предуслови за развој на говорот се создавање на говорен апарат, уреден слух и здрав нервен систем со здрави центри и нервни врски меѓу нив чија цел е следење и делување на говорен апарат. Од големо значење се расцепите на непцето и усните и тие се физички абнормалностите кои можат да влијаат на говорно-јазичниот развој. Како најважни **психолошки фактори** кои директно се поврзани со говорот научниците ги наведуваат развиеноста на мислењето, набљудување и учењето. Развојот на говорот и на комуникацијата се од големо значење за когнитивниот развој. Кога детето ќе почне самостојно да оди тогаш развојот на говорот оди во една нагорна линија, како рецептивниот така и експресивниот (надворешен) говор. Од **социјалните причини** се издвојува како најважен социјалниот говорен модел кој е најблизок со детето и стимулира говорна културна средина.

3.1 ФАЗИ НА РАЗВОЈ НА ГОВОРОТ

Предлингвистичка фаза во која што спаѓаат подфазите респирација, вокализација, баблинг, разбирање и набљудување на говорот на другите.

▶	Респирација – по самото раѓање на детето откако ќе се пресече папочната врвца доаѓа до рефлексно ширење на белите дробови и навлегувањето на воздухот предизвикува треперење на гласните жици, односно првиот плач на бебето. Ова е првата вокализација на бебето и првата комуникација на бебето со неговата мајка.
▶	Вокализација – период во кој сите гласови што ги вокализира детето се неопределени, а наликуваат на вокали (самогласки). Овие гласови се подготовка на некој начин за вистинските самогласки кои ќе се вокализираат во следниот период.
▶	Баблинг – гугање, повторување на слог – подфаза која што се јавува околу 5-от и 6-от месец. Детето ја координира работата на дијафрагмата, јазикот, гласните жици, усните и вилицата и ова овозможува преминување кон слогувањето или заедничко изговарање на вокали и консонанти.
▶	Разбирање и набљудување на говорот на другите е подфаза која што се развива и порано од овие подфази, а истото се забележува кога некое дете не умее сеуште да зборува, но ќе умее да даде одговор со некоја мимика или гест што бил забележан во неговата најблиска средина.

Во **лингвистичката фаза** се јавува првиот збор на детето, се збогатува неговиот речник на зборови и појавата или конструкцијата на реченица која што се забележува после втората година од животот на детето. Во оваа фаза исто така се јавува и ехолалија или повторувачки говор. Детето го имитира повторува говорот на возрасните. Детето ги слуша сите гласови и звуци кои се во неговото опкружување и се обидува истите да ги повтори. Ехолалијата значително влијае на понатамошниот развој кај детето.

Слика 3. Дел од едукативните сетови во првата година

Важно е секој родител да разбере како треба да изгледа развојот на говорот и јазичните вештини кај неговото дете, а истото е прикажано на табелата подолу.

Табела 1.

Развојна скала на говорни и јазични вештини до 24 месеци

Разбирање на говор	Продукција на говор
<p>6 месеци</p> <p>Реагирање на звуци во околината е карактеристично за овој период кај вашето дете. Тоа ќе го забележите преку движењето на неговата глава и неговите очи.</p>	<p>6 месеци</p> <p>Во однос на продукцијата на говор карактеристично за овој период е појава на баблинг (гуѓање). Детето повторува истоимени слогови во времетраење на 2-3 секунди.</p>
<p>Насока за родителот:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Разговарајте со вашето дете на топол начин, запознавајте го со сите звуци кои ги слуша. ● Пејте песнички кои ќе бидат на мајчин јазик. ● Именувајте ги луѓето околу него. ● Бидете внимателни во изборот да едукативните сетови кои ги применувате со детето, истите да немаат јаки мириси, да не бидат лесно кршливи. 	

- Формата на сетот да биде погодна за фаќање и се препорачува истите да бидат меки или гумени.

Побарајте совет и мислење од стручно лице доколку:

- Детето не реагира на звуците во неговата околина
- Не воспоставува контакт со очи

12 месеци

Во овој период детето започнува да го разбира своето име и да се врти кога истото некој ќе го изговори. Ги препознава имињата на неговите најблиски.

12 месеци

Појавата на првиот збор се очекува во периодот од 9-от до 12-от месец. Детето ќе повторува слогови зададени од вас, најчесто тоа се звуци од ономатопеата.

Насока за родителот:

- Вметнете ги звуците на животните, превозните средства и предметите кои продуцираат звук.
- Вклучете ги музичките сетови кои имаат пријатни звуци.
- Играјте со вашата мелодија на говор бидејќи тоа ќе му помогне на детето за понатаможното разбирање и користење на говорот.
- Доколку детето е проодено вклучете ги активностите кои се придружени со движење, играчките кои може да ги влечете или туркате.
- Во овој период не го оставајте детето пред телевизорот тој ќе направи забавување на говорот

Побарајте совет и мислење од стручно лице доколку:

- Нема појава на прв збор со значење

18 месеци

Детето ги разбира простите налози и предмети кои се во негово видно поле(Дај топка- Еве топка) и ги разбира едноставните реченици.

18 месеци

Речникот секојдневно се збогатува со нови поими , па така во овој период детето ќе започне да именување познати поими. Детето се поздравува со гест или вокално.

Умее да покаже делови од своето тело.

Насока за родителот:

- Применувајте едноставни реченици.
- Објаснувајте ги дејствијата кои се одвиваат околу детето.
- Вклучете шарени книги кои ќе бидат со дебела корица и зборувајте за истите.
- Вклучете ја топката како активност бидејќи со неа ќе вежба координација око-рака.
- Вклучете ги меките и тврдите лево коцки кои се интересни за градење на кула, а паралелно ќе се запознава со основните бои.
- Желбата за активности со боички и фломастери се појавува во овој период, па така истите вклучете ги во секојдневието на детето.
- Пофалните зборови се секогаш добродојдени за мотивирација на детето.

Побарајте совет и мислење од стручно лице доколку:

- Детето имало говор, но веќе истиот престанал да го користи.
- Не ги разбира и извршува едноставните налози

24 месеци

Во овој период детето започнува да ги разбира сложените наредби кои и не се во негово видно поле.

24 месеци

Речникот се зголемува за најмалку од 20 збора, започнува да конструира реченица со 2 до 3 збора и самостојно го кажува своето име.

Насока за родителот:

- Учете го детето на нови работи и објаснувајте ги сите работи кои не се јасни за него
- Корегирајте ги сите не правилности во неговиот говор, но не настојувајте секој пат да повторува по вас.
- Вклучување на едноставни сложувалки со 4 дела
- Вметнување на сликовници со тенки страни преку кои детето ќе се запознава со боите, овошјето, зеленчукот и превозните средства.
- Во периодот помеѓу 2-та и 3-та година започнете активности со редоследно броење од 1 до 5.

Побарајте совет и мислење од стручно лице доколку:

- Именува само неколку поими
- Нема поврзување на два до три поими.
- Не извршува и не разбира сложени налози.

Дозволете децата да имаат самостојна игра и игра со друго дете. Играта да биде резултат од нивната бујна фантазија, која е побујна и од фантазијата на возрасните. Бидете во нивна близина и секои неправилности кои ќе ги забележите во текот на играта коригирајте ги. Играта е развој, развојот е игра.

Слика 4. Дел од активностите на дете од 18 до 24 месеци

3.2 ПРОДУКЦИЈА НА ГОВОР КАЈ ДЕЦА ОД 3-4 ГОДИНИ

Говорот е разбирлив во кој има употреба на еднина, множина и лични заменки. Реченицата е составена од 3 до 4 збора. Самата комуникација со детето е полесна. Детето умее да каже напамет кратка песничка. Го знае своето име, па дури и презиме, може да одговори дали е момче или девојче. Умее да постави прашање и да даде правилен одговор на поставено прашање. Во однос на гласовите во овој период детето треба да ги има следниве гласови во сите три положби:

- ▶ сите вокали
- ▶ сите плозиви (п,т,д,к)
- ▶ назалите м,н

- ▶ фрикативи ф, х, ј, в, с, ш, но само на почеток од зборот (иницијална положба)
- ▶ африкати ц, к, г само на почеток на зборот (иницијална положба) и ч само во средина на зборот (медијална положба)
- ▶ латерали л само на почеток и во средина на зборот (иницијална и медијална положба).

Насока за родителот:

- ▶ Учете го детето како да раскажува приказни
- ▶ Поттикнете го да ги именува работите кои ги забележува, работите што ги чувствува и мисли.
- ▶ Коригирајте го детето кога ќе забележите неправилна граматичка структура на реченицата.
- ▶ Доколку сеуште користи шише со цуцла, охрабнете го истото да не го користи во секојдневието.
- ▶ Во активностите вклучете го пластелинот, сечењето со ножички и едукативни сетови кои можете да ги подредувате по големина.

Слика 5. Едукативен сет за активности за деца на 3 и 4 години

Побарајте совет и мислење од стручно лице доколку:

- ▶ Сеуште детето има неразбирлив говор
- ▶ Во својата комуникација се служи со странски јазик, а мајчиниот не го разбира и применува.
- ▶ Нема проста реченица
- ▶ Не користи множина
- ▶ Не умее да даде одговор на поставено прашање.

3.3 ПРОДУКЦИЈА НА ГОВОР КАЈ ДЕЦА ОД 4- 5 ГОДИНИ

Говорот на детето се повеќе наликува на говор на возрасен човек во поглед на граматичката структура. Реченицата е богата со 4 до 5 збора, умее да опише некоја играчка или предмет, да раскажува по слика, ја разбира и ја применува функцијата на предметите, користи некои од предлозите (пред, позади, над, во,) умее да брои редоследно до 10, самостојно ги именува основните бои. Разговараат слободно со децата или со возрасните, објаснуваат што е тоа што го виделе или слушнале и како го поминале денот. На оваа возраст детето во сите три положби треба да ги изговара:

- ▶ сите вокали,
- ▶ од назалите М и Н
- ▶ сите плозиви
- ▶ сите фрикативи освен С во средина и на крај од зборот,
- ▶ од африкатите треба да ги има Џ, Ч и Џ освен во средина и на крај од зборот.
- ▶ појава на вибрација која е неопходна за правилна артикулација на гласот Р
- ▶ правилна артикулација на гласот Л освен на крајот од зборот

Насока за родителот:

▶ Бидете правилен пример за детето, почнете да читате книги заедно со него и истите раскажувајте ги, но дозволете и детето да ве дополнува во раскажувањето. На овој начин ќе создадете љубов и навика за читање.

► Вклучете игри кои ќе послужат за подобрување на фонематскиот слух кај детето, односно полесно да ги препознава буквите, како на пример играта „На буква на буква“.

Побарајте совет и мислење од стручно лице доколку:

- Не разбирлив говор
- Реченицата се состои само од 2 до 3 збора
- Тешко започнува да конструира реченица или ги повторува слоговите во реченицата
- Горенаведените гласови ги нема во одредена позиција

3.4 ПРОДУКЦИЈА НА ГОВОР КАЈ ДЕЦА ОД 5- 6 ГОДИНИ

Децата се служат во нивната комуникација со сложена реченица, составена од 5 до 6 збора, речникот на зборови е богат со 2000 - 2500 зборови, ги разликува поимите утро и пладне, ги разликува и именува деновите од неделата, може да разликува и именува другите нијанси на боите како што се потрокалова, светлосина, умее да каже кратка песничка и се забележува правилна артикулација на сите гласови.

Насока за родителот:

- Секојдневнието нека биде исполнете со креативни игри, составување на слики од делови.
- Доколку детето има соодветен говор според возраста се дозволува слушање на песнички и гледање на цртани на странски јазик.

Побарајте совет и мислење од стручно лице доколку:

- Детето има проста реченица
- Аграматичен говор

- ▶ Не умее да раскажува
- ▶ Има неправилна артикулација на гласовите.

Слика 6 и 7. Вежби за говорен апарат

Логопед е стручно лице кое што работи во делот на превенција, проценка, дијагностицирање и третман во областа на јазично – говорната патологија, односно потешкотии во комуникацијата кај децата и возрасните. Најчесто поставувано прашање од младите родители е „Кога на логопед“. Родителите се најголем фактор за развојот на говорот на своето дете, но и фактор за решавање на говорните потешкотии. Тие се неговите модели за правилен говор и детето уште од најрана возраст говорот го учи од своите родители. Доаѓањето на логопед никогаш не е прерано, родителот после првата година може консултативно да се информира за развојот на говорот и јазикот кај неговото дете. Доколку детето до 2-та година не прозбори тогаш е вистинско време за совет и стручна помош. Првите знаци кои може да покажат на некои неправилности се кога детето не реагира на своето име, а ова се забележува околу 9-от месец после гугањето како фаза, доколку детето со поглед не покажува на поставено прашање каде е мама, на 12 месеци сеуште со рака не прави чао, на 18 месеци ако има само гест, а нема ни еден збор. **Да не заборавиме дека навремена детекција знаци и навремена корекција.**

4.

ВЛИЈАНИЕТО
НА ТЕХНОЛОГИЈАТА
ВРЗ ПОТТИКНУВАЊЕТО
НА РАЗВОЈОТ КАЈ ДЕЦАТА
СО ПОПРЕЧЕНОСТ

4.1 ЗНАЧЕЊЕТО НА ТЕХНОЛОГИЈАТА КАКО АЛАТКА

Придобивки од времето пред екран за малите деца

Пред да започне зголемената употреба на компјутерите, паметните телефони и таблетите, времето поминато пред екран беше дефинирано како пасивно седење пред телевизор. Денес, технологијата се развива многу брзо и напредно. Постојат анегдоти кои говорат дека технологијата може да има позитивно влијание врз сите деца, доколку нејзината употреба секогаш е поттикната од позитивниот однос помеѓу децата и родителите.

Апликациите го зајакнуваат учењето

За дел од децата со попреченост, технологијата може да биде глас во форма на аугментативна и алтернативна комуникација што отвора нови врати на можности. За други деца технологијата може да обезбеди реурси кои им помагаат на децата да предвидат што е следно или пак што се очекува од нив.

Дополнително, постојат бројни апликации кои го охрабруваат и зајакнуваат учењето, социјалните вештини, играта, говорот и комуникацијата.

Технологијата може да мотивира

Дигиталните, интерактивни медиуми – како апликациите или уредите – може да бидат високо мотивирачки. Тие може да го поттикнат развојот на способностите доколку се користат во соодветна мера и со соодветна контрола.

Клучот е во балансот

Интеракцијата лице в лице, помеѓу родителите и децата е многу важна. Сите деца треба да имаат можности за да играат и истражуваат кога таблетите и умните телефони се исклучени.

Пронаоѓањето на начинот со кој ќе се овозможи баланс во користењето на технологијата може да биде предизвик за дел од семејствата. Еве неколку начини на кои може да се обидете да го постигнете тоа:

- ▶ Користете ја технологијата со намера за учење
- ▶ Одберете апликации и уреди кои се базираат на содржината за учење.

- ▶ Поврзете ја содржината во апликациите и активностите со вистинските искуства на детето од секојдневниот живот. Ако Вашето дете ужива во апликации поврзани со абуката, посочете ги буквите додека сте во книжара и пејте ја песната за да детето ја поврзе со реалните букви.

- ▶ Креирајте правила и структурен план за користење на технологијата. Одредете слободно време за користење технологија, но и ограничено време за користење во текот на денот. (Исклучок од ова ќе бидат децата кои ја користат технологијата како метод на комуникација или како алатка за да ја редуцираат анксиозноста)

- ▶ Бидете одговорни кога го креирате моделот за однесување со технологијата. Ако вашето дете има забрана да ја користи технологијата за време на оброците, осигурајте се дека и вашите уреди се оставени настрана.

- ▶ Искористете го максимално времето додека ја користите технологијата за да се поврзете со други родители, да следите блогови на родители или професионалци кои користат слична технологија. Пребарајте активности со кои ќе уживате со вашите деца кога ќе ја исклучите технологијата.

Технологијата е само една алатка

Мобилните уреди содржат карактеристики со кои им овозможуваат на децата и возрасните богатство од едукативни и поттикнувачку материјали до кои не можат да пристапат на друг начин поради физички, социјални или лични ограничувања.

Овие уреди може да направат многу сложени работи како на пример да обезбедат начин на комуникација или пак да поттикнат комуникација помеѓу децата. Технологијата е само алатка, и како и сите останати алатки нејзината ефективност и вредност се детерминирани од начинот на кој таа се користи.

4.2 ВЛИЈАНИЕТО НА АСИСТИВНАТА ТЕХНОЛОГИЈА ВО ПРОЦЕСОТ НА УЧЕЊЕ И ПОТТИКНУВАЊЕ НА РАЗВОЈОТ

Асистивната технологија е широка категорија на специјализирана технологија која им помага на учениците од сите возрасти да направат нешто што без оваа технологија не би можеле да го сторат. За младите ученици, воведувањето асистивна технологија може да биде многу моќно и да им помогне да учествуваат во нивните дневни рутини и активности дома, на училиште и во пошироката заедница.¹

Целта на асистивната технологија е да се создадат можности за децата. На сите деца им треба интеракција што ќе им овозможи да растат и да се менуваат. Асистивната технологија треба да се вгради во секојдневните рутини и активности на детето. Преку овие можности, таа е мостот од моменталната кон посакуваната состојба на детето. Технологијата им помага на децата да развијат нови или пак да ги користат постоечките способности.

4.3 КАТЕГОРИИ НА АСИСТИВНА ТЕХНОЛОГИЈА

1. Помагала за секојдневно живеење - Оваа категорија вклучува предмети кои помагаат во само-грижата и секојдневното живеење. Предмети како помагала за облекување, адаптирани средства за хранење и АТ за лична хигиена спаѓаат во оваа група.²

2. Мобилност и позиционирање - категорија со која луѓето денес се добро запознаени. Таа вклучува уреди што варираат многу по нивната сложеност. Постојат артикли кои технолошки се многу едноставни како меки фотелји за седење и уреди што се комплексни како инвалидска количка.³

¹ <https://www.pacer.org/stc/pdf/TIKES-Intro-to-AT-Trainers-Manual.pdf>

² <https://swallowingdisorderfoundation.com/adaptive-feeding-devices/>

³ <https://www.adaptivespecialties.com/prone-stander-by-theradapt.aspx>

3. Комуникација - Комуникацијата е исто така клучна категорија. Децата кои можат ефективно да комуницираат, можат да ги задоволат своите потреби, да изразат мисли и емоции и да градат врски со оние околу нив. Асистивната технологија за комуникација може да биде едноставна како симбол за слика и толку комплексна како уред за динамичен приказ.

4. Вид и слух – оваа категорија го поддржува процесот на слушање и гледање кај децата кои имаат потешкотии во развојот на овие сетилни функции.

Асистивната технологија која се користи за деца со оштетен вид е:

- ▶ Очила;
- ▶ Лупа;
- ▶ Диктафон;
- ▶ Книги печатени на висок стил со соодветен контраст;
- ▶ Софтвер за зголемување на екранот;
- ▶ Зголемување на контрастот на екранот;
- ▶ Читач на екранот / текстот;
- ▶ Зголемени и /или релјефни букви на тастатурата;

- ▶ Браева тастатура;
- ▶ Тастатура со големи копчиња;
- ▶ Браева машина за пишување.

Ако детето е глуво може да се користат невербални информации, преведувач на знаковен јазик, или друго визуелно средство. Кај ваквите ситуации може да се користи:

- ▶ Молив и хартија;
- ▶ Преносен уред за обработка на текст;
- ▶ Титлување во реално време;
- ▶ Светлосни сигнали на компјутерот како сигнал за предупредување;
- ▶ Слушно помагало;
- ▶ Мобилен телефон во функција на асистивната технологија

5. Едукација – оваа категорија е особено важна за малите деца и им помага да учествуваат во активности во училиницата. Таа им овозможува да пристапат до наставата, да ги користат материјалите на нови начини и им помага да ги градат оние непроценливи рани вештини што ќе бидат основа за нивниот иден успех во учењето.

- ▶ Електронските дигитални книги често комбинираат елементи на печатење со аудио, што ги прави многу интерактивни.
- ▶ Калкулатор што зборува, обезбедува аудио поддршка за броеви и пресметки. Ова е исто значајно за некој со потешкотии во видот или развојот на моториката.
- ▶ Аудио книгите се раскажуваат во живо или пак се читаат со компјутерски глас.
- ▶ Адаптираните копии за пишување му помагаат на корисникот да комуницира со алатка за пишување за да напише, обои и црта.
- ▶ Smartpen (паметно пенкало) е алатка со висока технологија што пишува изговорени зборови и ги синхронизира со белешки напишани на специјален документ. Ученикот може да снимат сè што наставникот предава и потоа да го повтори кој било дел од него а со допирање на врвот на пенкалото до зборот на хартијата. Иако изгледа и пишува како обичен пенкало, овој уред е всушност мултимодален компјутер.

6. Сензорни помагала - Децата кои добиваат преголема или премала сензорна дразба, не се во можност да се фокусираат на предучилишните и социјалните вештини. Сензорните помагала или сензорната асистивна технологија им помага на децата да се фокусираат на овие вештини со тоа што им дава дополнителен сензорен стимул. Може да се користат и како начин за обезбедување смирувачка средина како одговор на силните дразби

► Играчките на допир им обезбедуваат на малите прстиња и раце нешто да прават.

Тие можат да му помогнат на детето да обрне внимание кон активната на соодветен начин.

► Слушалките за намалување на бучава помагаат да се блокира звукот кога детето е премногу осетливо на неа. Ова им помага на децата да учествуваат во активности во кои што можеби не биле во можност претходно да се вклучат заради бучавата.

► Таблите на кои се поставени слики со емоции му помагаат на детето при изборот на една слика да го види однесувањето на човекот според емоцијата. На тој начин детето учи како да воспостави контрола над своето однесување.

7. Асистивна информатичка технологија - компјутерски хардвер како одвоени кликови, тастатури и уреди за движење на стрелката на екранот и компјутерски софтвер како читачи на екрани и програми за комуникација се дел од асистивната информатичка технологија која овозможува пристап до компјутерот и негова примена како алатка за учење.

Табела 2: Асистивни информатички уреди

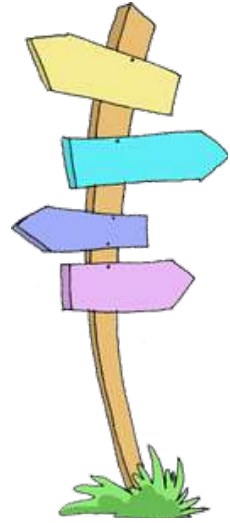
Име на асистивен уред	Фотографија од асистивен уред	Опис на асистивен уред	Намена
Џојстик		Стандарден уред што со помош на програмата JoyMouse претставува замена за глумче. Може да се користи со различни делови од телото (рака, брада, лакот) и служи за контрола на покажувачот.	Деца со моторни потешкотии.
Трагбол		Асистивен уред со што се контролира покажувачот на екранот и е замена за глумче. Бара поголема развиеност на фината моторика при употреба.	Деца со моторни потешкотии, изразени во развојот на грубата моторика
Издвоен клик		Асистивен уред со што се контролира левиот и/или десниот клик на глумчето. Може да се користи самостојно и во комбинација со друг уред, најчесто џојстик или трагбол.	Деца со моторни потешкотии, кај кои е зафатена фината моторика.
Тастатура со големи копчиња		Асистивен уред на што копчињата се претставени во поголема величина, а во помал број. Во различни бои идентификувани се согласките и самогласките, а функциските копчиња се поставени од страна. Овозможува прецизно, брзо и лесно притискање на копчињата.	Деца со моторни потешкотии; лица со оштетување на видот; деца со интелектуална попреченост; деца со потешкотии во учењето. ⁴
Контролор на покажувач со брада		Уред што е замена за глумчето и се контролира со помош на брада. Во комбинација со виртуелната тастатура овозможува изведување на сите функции на компјутер.	Деца кои единствено може да изведуваат движења со помош на главата.

⁴ Cheap disability aids, [Online], Available from URL:<http://www.cheapdisabilityaids.co.uk/special-needs-keyboard-lowercase-530-p.asp>

5.

КАКО ДА СТИГНЕТЕ
ДО СТРУЧНА ПОМОШ

Првите три години од детскиот живот се од исклучителна важност за понатамошниот развој. Она што се случува во тој период го следи детето низ целиот подоцнежен живот. Тоа е причината зошто е важно да се забележат раните знаци на некакво развојно доцнење и веднаш да се почне со третман за надминување на постоечките проблеми. Колку порано се почне со интервенција и третман, толку подобри ќе бидат крајните резултати. Затоа, ако се сомневате на развоен проблем, не чекајте ниту минута повеќе!

Прв чекор – споредба со врсниците

Отстапување во нормалниот развој треба да го процени лекар врз основа на претходно утврдени норми за правилен развој. Вообичаено родителот е тој кој прв ги забележува отстапувањата кај сопственото дете врз основа на негова споредба со врсниците. Токму затоа, доколку мислите дека вашето дете е побавно од другите или едноставно не е како другите деца – поразговарајте со вашиот педијатар. Поради дефицит на педијатри во државата, многу родители имаат само матичен општ лекар. Разговорот и дилемите можете да ги адресирате и кај него.

Иако задоцнувањето може да биде очигледно, понекогаш е потребна подолга опсервација, па дури и консултација со супспецијалист педијатар со цел да се утврди точната слика за детето. Не ретко потребна е и помош од дополнителни инструменти – скрининг тестови за приближување до дијагнозата.

Матичниот педијатар или општиот лекар е вториот чекор. Тие врз основа на преглед, анализа на одредени параметри и опсервација ќе ве упатат на соодветен супспецијалист. Во зависност од тешкотијата може да ве упатат на:

• **Офталмолог** – доколку детето има видливи проблеми со видот. На ваков преглед задолжително се упатуваат и децата родени со ризик фактор.

• **Аудиолог** – доколку се забележи дека детето не реагира на звуци, не се врти на довикување или пак има тешкотии во говорот. На ваков преглед задолжително се упатуваат и децата родени со ризик фактор.

• **Физијатар** – доколку е потребно мислење за моторното отстапување или треба да се започне физикална терапија.

• **Психолог** – проценка на интелектуален и социјален развој

• **Детски психијатар** - проучување, превенција, дијагностицирање и третман на нарушувања во областа на менталното здравје.

• **Специјален едукатор и рехабилитатор (дефектолог)** – применува сензомоторни интервенции кај деца родени со ризик и изведува индивидуален дефектолошки третман кај деца со задоцнет развој.

• **Физиотерапевт** – примена на физикални вежби кај деца со отстапување во моторика и кај деца со утврдени моторни нарушувања пр. различни форми на церебрална парализа и други состојби со нарушена моторика.

• **Логопед** – доколку се забележи доцнење во во говорот или развој на неправилен говор.

Доколку станува збор за покомплексен проблем кој треба да се разгледа од повеќе аспекти тој може да ве упати и на тимски преглед кој ќе го направат повеќе стручни лица во свој домен на работа. Ваква услуга може да се добие во:

• **Центар за следење на раст и развој на деца родени со ризик - Поликлиника Бит-Пазар здравствен Дом – Скопје** - претставува посебна организациона форма за следење на раст и развој на децата родени со ризик. Тука може да добиете педијатриски преглед, психолошко тестирање на развојот, дефектолошки сензомоторни вежби и индивидуален третман на деца со задоцнет развој.

• **Центарот за социјална работа** во местото на живеење ги запишува децата со специфични потреби. За да го направи тоа потребно е да добие наод и мислење од стручен орган. Кога

ќе го добие наодот донесува решение за видот и степенот на специфичните потреби и го запишува детето. Стручниот орган кој го изготвува наодот се наоѓа во посебни установи. **Ресурсниот центар на родители на деца со посебни потреби** има изработено листа на овие установи за сите региони во државата. На овој линк можете да ги погледнете:

<http://resursencentar.mk/wp-content/uploads/pdf/aneksi-na-pripracnik.pdf>

• **Младост – Завод за ментално здравје на деца и младинци**

– Скопје е централна национална институција фокусирана на менталното здравје, писхо-моторен развој на децата и младите. Тука може да добите услуги за рано дијагностицирање, лекување и ран третман и рехабилитација на состојби и потешкотии кои отстапуваат од очекуваниот развој за одредена календарска возраст кај децата, особено за децата со психомоторни нарушувања, аутизам и другите первазивни растројства.

Стручниот тим го сочинуваат:

- ▶ Специјалисти по педијатрија, психијатрија и неврологија
- ▶ Здравствени соработници од областа на:
- ▶ Психологија
- ▶ Дефектологија
- ▶ Логопедија
- ▶ Педагогија
- ▶ Социјална работа
- ▶ Цитогенетика

• **Службата за ментално здравје на деца и младинци при Медицинскиот центар во Битола**

Тука може да добите услуги за рано дијагностицирање, лекување и ран третман и рехабилитација:

- ▶ За лица со оштетен вид
- ▶ За лица со оштетен слух и за лица со пречки во гласот, говорот и јазикот
- ▶ За телесна попреченост
- ▶ За лица со аутизам
- ▶ За луѓе со ментална попреченост

- **ЈЗУ Завод за рехабилитација на слух, говор и глас - Скопје** е здравствена установа која систематски ги следи и проучува состојбите од областа на патологијата во вербалната комуникација, испитува методи и применува мерки за рано откривање и спроведува рехабилитација на лица со нарушувања во вербалната комуникација и нарушувања во слухот. Таа нуди сурдо-аудиолошки, логопедски, дефектолошки третман и третман во сензорна соба.

- **Заводот за рехабилитација на деца со оштетен слух, говор и други пречки во развојот „Кочо Рацин“-Битола** нуди услуги (рехабилитација и образование) преку употреба и користење на најсовремена рехабилитационо-образовна технологија, примена на најсовремени и специјализирани методи и форми на работа чија крајна цел е развивање на интелектуалните и другите способности на децата (учениците) со проблеми во развојот и нивна припрема за иден општествено користен и независен член во заедница.

- **Ортопедска клиника Мајчин дом** - каде се спроведува рана физикална терапија која е корисна за пациенти со моторни отстапувања како и дијагноза и терапија на моторните нарушувања.

- **Центар за функционална проценка и поддршка на деца и млади во Скопје** - е наменет за проценка и поддршка на деца и млади каде се применува нов модел на проценка на децата со попреченост, базиран на Меѓународната класификација на функционалности, попреченост и здравје (МКФ).

- ◆ Стручни тела за функционална проценка по МКФ – имаат главна улога во раното откривање на децата со посебни образовни потреби, покрај родителите и здравствените установи. Овие тела работат врз основа на Правилник за функционална проценка и потреба од дополнителна образовна, здравствена и социјална поддршка на дете или младинец. Функционалната проценка се врши во согласност со Меѓународната класификација на функционирање, попреченост и здравје – МКФ. Стручните тела имаат должност да вршат функционални проценки на децата кои имаат потреба од дополнителна поддршка, да донесат официјална одлука за типот на поддршка, контекстот на учење, да даваат препораки на родителот како да го поддржува детето и континуирано да го следат учењето и опкружувањето за учење и

координација на поддршката и комуникацијата меѓу родителите, наставниците и стручните лица.

- **Завод за физикална медицина и рехабилитација** - физикална терапија, лекување и мислење за потреба од соодветни помагала.

- **Ресурсни центри за децата со оштетен вид** каде децата можат да посетуваат дополнителна настава и се едуцираат преку учебници напишани на Брајово писмо. Центрите се опремени со современи асистивни уреди (брајови печатари, тастатури, големи компјутери, зголемувачи за учебници и др.). Вакви центри има во Скопје, Тетово, Штип, Битола и Велес.

Во нашата држава постојат и дневни центри и организации кои нудат услуги за деца со различни видови на попреченост. Нивната регионална застапеност не е секаде иста. УНИЦЕФ преку истражување кое го има направено во 2014 година нуди база на организации на ниво на државата. Таа е достапна и може да ја погледнете на следниот линк.

<https://www.unicef.org/northmacedonia/mk/извештаи/мапирање-на-организациите-во-областа-на-попреченост>.

Отстапувања во детскиот развој

Прирачник со насоки за родители

ISBN 978-608-4602-14-9

